

Crítica

Jo sóc aquell que em dic Martorell

ANTÒNIA CARRÉ

ASSAIG

Josep Pujol, *La memòria literària de Joanot Martorell. Models i escriptura en el 'Tirant lo Blanc'*. Curial Edicions Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2002.

Ben mirat, Joanot Martorell podria ser un personatge de novel·la. La imatge que ens n'hem fet a partir dels treballs d'investigació ha anat canviant tant amb els anys que la seva personalitat cada vegada és més completa i matisada, com la d'un bon personatge. Si llegim els estudis de Martí de Riquer dedicats al *Tirant lo Blanc* des dels anys setanta del segle XX ens imaginem Martorell com un cavaller valent, destre amb les armes, que s'emmiralla en la realitat de la cavalleria del seu segle per escriure una novel·la en clau de versemblança. Anys després, i en el context de la celebració del cinquè centenari de la publicació de la novel·la (1490-1990), les investigacions de Jaume Chiner i Jesús Villalmanzo ens van descobrir un cavaller que havia estat embolicat en afers poc nobles (va arribar a estar empresonat), que havia viscut allunyat de València (el trobem documentat a la cort napolitana del rei Alfons el Magnànim), que havia malgastat el seu patrimoni i que va acabar els seus dies en la ruïna. En el *Symposium Tirant lo Blanc*, celebrat a Barcelona el 1990, es va encetar una nova línia d'investigació que, deixant de banda la interpretació realista, es fixava en les fonts de la novel·la, en aquells textos que Martorell havia incorporat a la seva obra fins a fondre'ls totalment amb el seu propi discurs, i aquí la ponència presentada per Lola Badia va marcar un punt d'inflexió en apostar per la interpretació del paper creatiu que els textos manllevats juguen en el *Tirant*. La nostra imatge de Joanot Martorell va haver de canviar de cop: ja no ens el podiem imaginar com un cavaller bregós i una mica poca solta, sinó

que l'haviem de veure com un home amb una certa cultura que s'havia fet una biblioteca pròpia i que admirava tant les seves lectures predilectes que els havia atorgat un lloc de privilegi en la seva memòria. Uns anys després (2001), els documents d'arxiu exhumats per Jaume Turró han provat que Joanot Martorell va estar vinculat a la cort del príncep Carles de Viana: amb ell va viatjar de Nàpols a Sicília el 1458 i amb ell es va establir a Barcelona, on l'hereu desposseït de la corona va morir el 1462. El Joanot Martorell que veiem ara és un personatge de cort, que es mou amb naturalitat entre els individus que dominen la política del seu segle, que havia de gaudir de prestigi perquè ocupa càrrecs rellevants (va ser trinxant i escrivà de ració de Carles de Viana) i que té accés a la cultura que es desenvolupa a la cort i, per descomptat, a la seva biblioteca.

Finalment, apareix publicat el llibre de Josep Pujol, professor a la Universitat Autònoma de Barcelona. No tinc cap mena de dubte que *La memòria literària de Joanot Martorell*, que va rebre el premi Milà i Fontanals d'història literària de l'Institut d'Estudis Catalans l'any 2000, és un llibre important. I ho és perquè té la virtut d'ordenar i classificar les obres que Martorell selecciona, imita, manipula i combina per escriure la seva novel·la: en recull 46, algunes de les quals ja eren conegudes, d'altres no. Josep Pujol estudia la cultura de Martorell, tant "la dimensió retòrica de la novel·la com el substrat cultural que l'alimenta i les fonts i models on l'autor beu i on s'emmiralla". A més a més, amb l'objectivitat característica del mètode científic, Pujol sap interpretar el treball de reescriptura de les fonts que ha fet Martorell, donant un sentit global a la seva obra. El Joanot Martorell que emergeix de la lectura del llibre és un escriptor (cavaller o cortesà) que viu envoltat de llibres i que vol donar dignitat literària a l'antiga tradició de la narrativa cavalleresca. Per aconseguir-ho, Martorell només pot fer allò que li han ensenyat els

autors clàssics: imitar les tècniques compositives de l'escriptura culta, perquè això és el que podia haver après en els exercicis de gramàtica escolar i això és el que practiquen els grans escriptors de l'època, com ara Giovanni Boccaccio, Bernat Metge, Joan Roís de Corella i Juan Rodríguez del Padrón, que escriuen, com ell, en llengua vulgar. Tot això vol dir que aquells passatges del *Tirant* més retoricats (que durant anys van ser considerats feixucs) es justifiquen plenament en la idea que Martorell té de la seva novel·la. I encara: el llibre de Josep Pujol tanca de manera definitiva una polèmica que ha durat molt temps. Em refereixo, és clar, al tema de l'autoria. Després d'aquest llibre, no hi ha cap mena de dubte que Joanot Martorell és l'únic autor responsable de l'obra i que totes les altres hipòtesis s'han ensorrat com un fràgil castell de cartes.

CONCEPCIÓ IMITATIVA

La memòria literària de Joanot Martorell explica en detall com està escrit el *Tirant*. Hi veiem com la memòria culta de l'autor, la memòria del que ha llegit abans i mentre escriu el *Tirant*, s'actualitza en l'escriptura de la novel·la en funció d'una concepció imitativa de la prosa literària culta, perquè no hem d'oblidar que a l'Edat Mitjana escriure és reescriure les autoritats doctrinals o literàries d'una tradició. Escriure vol dir, també, traduir i compilar materials provinents d'altres llengües. Martorell, que no sap llatí, accedeix a les seves fonts sempre en una llengua vulgar, en català, en castellà i en italià, bàsicament. Ovidi, Sèneca, Guido delle Colonne, Joan Roís de Corella, Boccaccio i Rodríguez del Padrón, vet aquí els sis autors que alimenten més substancialment el *Tirant*, barrejant-se i influint-se mútuament, com es devien barrejar en la memòria de Martorell i en les biblioteques dels seus contemporanis.

Els set capítols del llibre (que es complementen amb una àmplia bibliografia, un útil índex de noms i un apèndix que és una mena de mapa de les fonts de la novel·la, ordenades

Un dels gravats de Manuel Boix per a 'Tirant lo blanc'

per temes i amb les referències bibliogràfiques dels estudiosos que les han detectat, totes amb data posterior a l'emblemàtic 1990) van desgranant a poc a poc les tres grans tradicions que s'enllacen en la novel·la i que són la ficció artúrica, la historiografia i la retòrica dels clàssics llatins, que Martorell llegeix en traduccions catalanes. El primer capítol és com una introducció que analitza les categories literàries i culturals manejades per Martorell a l'hora de presentar el seu llibre al lector. Els capítols segon i tercer estan dedicats als models historiogràfics (en especial a un dels *best sellers* de l'època, les *Històries troianes*, de Guido delle Colonne, traduïdes del llatí al català per Jaume Conesa entre 1367-1374), que són els que han de legitimar la literatura cavalleresca en llengua vulgar a partir de la versemblança. El capítol quart descriu i exemplifica les característiques de l'escriptura imitativa de Martorell, que és el que ha de prestigiar la seva obra literària. Aquí veiem com Martorell salta d'un model a l'altre a partir d'unitats temàtiques, d'un gènere literari o d'un reclame verbal que el porten a associar Roís de Corella, les *Històries troianes* o Ovidi. En la seva recreació, Martorell pot col·locar el seu model en un context molt diferent i atorgar-li d'aquesta manera un nou sentit. Així, Josep Pujol ens explica com la retòrica de les cartes d'amor serveix a Martorell per confegir debats

de temàtica militar o com fragments de lletres de batalla li serveixen per construir l'esquelet d'un discurs amorós.

Els textos que Josep Pujol posa de costat per demostrar el treball mnemotècnic, manipulador i recreador de Martorell són tants que és impossible fer justícia aquí a la lectura atenta, intel·ligent i minuciosa que ha fet tant de l'obra de Martorell com de les fonts que ha ordenat i detectat.

FINAL AMB HEROI MORT

En els capítols cinc, sis i set, Pujol fa una anàlisi dels autors imitats per Martorell. Segons Pujol, el final del *Tirant*, amb un heroi mort, no és un desenllaç sorprenent ni estrany, sinó que és perfectament coherent amb l'actitud de Martorell de voler prestigiar la ficció romànica a partir de l'estil clàssic. Joanot Martorell veu acomplert així allò que, seguint Ciceró, havia declarat en el pròleg: que els cavallers antics i virtuoses només veuen glorificats els seus actes si un bon escriptor ha sabut augmentar-ne la fama. I és que si un heroi mort és, per definició, el que viu en la poesia i la història dels antics, només un Tirant lo Blanc mort podia esdevenir un heroi tràgic. I com a tal, romandre viu en la memòria dels lectors i lectores contemporanis, ben bé a la cèl·lula posterior dels seus cervells, que és el lloc físic que se li havia assignat a la memòria des de la Grècia clàssica.